

Mirila u Ražancu: svjedoci besmrtnosti u prošlosti i čuvari tradicije u sadašnjosti

Prpić Burić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:841788>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za etnologiju i antropologiju

Diplomski sveučilišni studij etnologije i antropologije (dvopredmetni)

Lucija Prpić

**Mirila u Ražancu: svjedoci besmrtnosti u prošlosti i
čuvari tradicije u sadašnjosti**

Diplomski rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za etnologiju i antropologiju

Diplomski sveučilišni studij etnologije i antropologije (dvopredmetni)

Mirila u Ražancu: svjedoci besmrtnosti u prošlosti i čuvari tradicije u sadašnjosti

Diplomski rad

Student/ica:

Lucija Prpić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Mario Katić

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Lucija Prpić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Mirila u Ražancu: svjedoci besmrtnosti u prošlosti i čuvari tradicije u sadašnjosti** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, siječanj, 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. METODOLOGIJA RADA.....	3
3. MIRILA U RAŽANCU – SVJEDOCI BESMRTNOSTI U PROŠLOSTI.....	5
3.1. Povijesno-geografski kontekst Ražanca.....	5
3.2. Tri lokaliteta mirila.....	6
3.3. Mirila – spoj umjetnosti i običaja.....	6
3.4. Koje je značenje mirila?.....	8
3.5. Pogrebni običaji u Ražancu.....	9
3.5.1. U kući pokojnikovoj.....	9
3.5.2. Put prema crkvi i „uzimanje mire“.....	11
3.5.3. Na groblju.....	14
3.6. Duša poznaje svoje mirilo.....	15
3.7. Mirila pričaju priču glasom moje bake.....	15
3.8. Širi kontekst mirila.....	17
4. URBANIZACIJA OPĆINE RAŽANAC REZULTIRA ZABORAVOM MIRILA.....	21
4.1. Tri lokacije cimatorija.....	21
5. POGLED PREMA BUDUĆNOSTI.....	26
5.1. „Ostavština mirila“ i promjena prakse.....	26
5.2. Djelovanje TZO Ražanac na turističkoj atrakciji mirila.....	27
6. ZAKLJUČAK.....	31
7. POPIS KAZIVAČA.....	33
8. POPIS LITERATURE.....	34
9. POPIS PRILOGA.....	36

Mirila u Ražancu: svjedoci besmrtnosti u prošlosti i čuvari tradicije u sadašnjosti

Sažetak: Tema rada su „mirila u Ražancu“. Isčitavanjem relevantne literature i analizom iste, shvatila sam da su u prošlosti mirila imala vrlo važnu funkciju jer označavaju praksu obilježavanja mjesta odmora s pokojnikom, a odlaskom na teren vidjela sam da su uništena djelovanjem ljudi. Kada bi pogrebna povorka krenula, na pola puta od kuće do groblja, zastali bi i „uzeli miru“ pokojniku tako što bi postavili jedan kamen uz glavu, a drugi uz nogu. Također, napisali bi ime i prezime pokojnika, godinu rođenja i smrti te bi ucrtali križ. Cilj rada je istražiti pogrebne običaje u Ražancu, otkriti koje je značenje imalo „uzimanje mire“, usporediti ražanačka mirila sa onima na Velebitu, Bukovici i Ravnim kotarima, te kako je promjena životne svakodnevnice utjecala na promjenu prakse. Nakon Drugog svjetskog rata mirila padaju u zaborav i zbog ljudskog djelovanja prijeti im uništenje. Rad će se fokusirati na obnovu mirila koja je već započela 2014. godine od strane TZO Ražanac na čelu sa direktorom Miletićem. On želi obnoviti mirila i ponuditi ih kao turistički proizvod s ciljem razvoja ruralnog turizma.

Ključne riječi: mirila, pokojnik, turizam, baština, crkva

Mirila in Ražanac: The symbols of afterlife and bearers of tradition

Abstract: The topic of this paper are "mirila in Ražanac". By reading the relevant literature and analyzing it, I realized that in the past mirila had a very important function because they signify the practice of marking a place of rest with the deceased, and going to the field I saw that they were destroyed by human action. When the funeral procession started, halfway from the house to the cemetery, they would stop and measure the deceased by placing one stone next to the head and the other next to his legs. Also, they would write the name and surname of the deceased, the year of his birth and death, and draw a cross. The aim of this paper is to investigate funeral customs in Ražanac, to find out what the meaning of taking that measure was, to compare Ražanac mirila with those on Velebit, Bukovica and Ravni kotari, and how the change of everyday life affected the change of practice. After the Second World War, mirila fell into oblivion and were threatened with destruction due to human activity. The work will focus on the renovation of the monument, which has already begun in 2014 by the Ražanac Tourist Board, headed by Director Miletić. He wants to renew the mirila and offer them as a tourist product with the aim of developing rural tourism.

Key words: mirila, deceased, tourism, heritage, church

1. UVOD

Tema mog diplomskog rada su „mirila u Ražancu.“ Prema Mirjani Trošelj, mirila su suhozidni kameni spomenici ruralne umjetnosti kojima se obilježavalo mjesto posljednjeg pokojnikova upočivanja na zemlji i posljednjeg opraštanja sa suncem, prije nego li bude pokopan na groblju. (Trošelj, 2013: 31) Ovom temom sam se odlučila baviti jer me zanimalo zbog čega su ta „kamenja“ tako složena pored ceste, tko ih je i zašto postavio na to mjesto i imaju li nekakvo značenje za mještane? Ljudi koji sudjeluju u pogrebnoj povorci radili su mirila kako bi se odmorili od nošenja lijesa, na pola puta od kuće do groblja, te su stvarali mjesto sjećanja. U suvremenom kontekstu Ražanca i Dalmacije, mladima mirila ne predstavljaju gotovo ništa, skup kamenja koji je poredan kraj puta. Mirila još uvijek žive u sjećanjima starijih ljudi koji vole pričati o danima mladosti i o nekim, za njih, ljepšim i boljim vremenima.

Cilj rada je proučiti i istražiti mirila u Ražancu te saznati kakvu su ulogu imali u prošlosti, kakvo je stanje danas i što se može očekivati u budućnosti. Također, u radu će se analizirati i pojam *baština*, budući da su mirila u procesu postajanja baštinom Općine Ražanac. Na kraju će biti riječ o komodifikaciji kulture jer se intenzivno razmišlja kako od mirila i ostalih kulturnih osobitosti koje ima Općina Ražanac, napraviti turistički proizvod. Između ostaloga, namjera mi je saznati kakvi su posmrtni običaji bili u prošlosti dok su mirila bila u upotrebi, na koji način su promjene sela i i svakodnevice – uvođenje struje i vode utjecalo i na promjene posmrtnih praksi. Nakon Drugog svjetskog rata, mirila u Ražancu pomalo bivaju zaboravljena, a ostaju samo sjećanja i priče koje su se prenosile s koljena na koljeno i iz takvih priča je velikim dijelom i nastao ovaj rad. Danas imamo oko 60 rekonstruiranih mirila u različitom stanju, koja se nalaze na približnoj površini od oko 1000 m². Ljudi su svojom nepažnjom devastirali to područje tako što su uzimali kamenja za gradnju kuća ili su jednostavno bacali građevinski materijal na njih i tako ih uništavali. Od 2014. godine počinje obnova mirila i to od strane Turističke zajednice Općine Ražanac koja želi koristiti i mirila za promociju Općine. Prvi je s obnovom krenuo direktor TZO Ražanac, Ante Miletić kojemu je cilj zaštititi i očuvati mirila te ih koristiti kao turističku atrakciju.

U prvom poglavlju ću iznijeti metodologiju rada, literaturu kojom sam se služila, te pozicionirati sebe kao mladog istraživača kojemu nešto predstavljaju ta „hrpa“ kamenja. U drugom ću poglavlju dati detaljniji opis Općine Ražanac, te ću objasniti razliku između mirila na Velebit i ražanačkih mirila. Ovo poglavlje se temelji na pričama starijih ljudi kojima mirila

još uvijek potiču stare uspomene na prošle dane i vraćaju ih u mladost. U trećem poglavlju pišem o postupnoj modernizaciji Općine Ražanac, te ću objasniti kako urbanizacija mijenja svakodnevnicu „seljara.“ U četvrtom poglavlju analizirat ću aktivnosti i ideje direktora Turističke zajednice koji namjerava od mirila stvoriti turističku atrakciju.

Temu koju sam odabrala smatram aktualnom i vrlo važnom. Smatram da je važno osvještavati mlađe generacije o nekadašnjim značenjima koja su mirila imala. Sam pogled na mirilo i upisano ime na njemu, podsjeti nas da je tim putem prošao netko koga više nema u tjelesnom obliku, ali je i dalje prisutan kroz sjećanja zahvaljujući upravo mirilima.

Slika 1. Rtinska mirila u Razdolju (autor: Emil Hilje)

Slika 2. Mirila kod današnjeg groblja (autor: Lucija Prpić)

2. METODOLOGIJA RADA

U ovom ću poglavlju detaljno opisati svoju pripremu za istraživanje i objasniti kojim sam se metodama služila.

Moj prvi doticaj s mirilima je bio u osnovnoj školi. U početku, ta „hrpa kamenja“ koja mi nije ništa predstavljala, malo po malo je u meni budila sve veću znatiželju i volju za istraživanje. Veliki poticaj za pisanje rada na ovu temu je imala i Mirjana Trošelj koju sam imala priliku upoznati prošle godine u sklopu kolegija „Stručna praksa i terensko istraživanje.“ Naime, u Etnografskom muzeju, u sklopu „Etno dana“, pod mentorstvom Jasenke Lulić – Štorić odrađivala sam praksu za spomenuti kolegij i jedno predavanje je bilo posvećeno mirilima. O njima je uzbuđenim glasom govorila Mirjana Trošelj. I tako sam u dogovoru sa svojim mentorom, Mariom Katićem (koji je svojom knjigom „Smrt u dalmatinskom zaleđu“ još više potaknuo moju želju za istraživanjem ovog fenomena) odabrala istraživati mirila u mojem mjestu. U početku sam se fokusirala na isčitavanje relevantne literature i analizu iste, kako bih se što bolje spremila za teren, nakon pripreme otišla sam na lokacije mirila, napravila prve fotografije i počela o mirilima razmišljati kao etnolog. Pojam „terena“ prema knjizi Sanje Potkonjak *Teren za etnologe početnike* (Potkonjak, 2014: 17) odnosi se na:

„ odlazak, izmještanje, preseljenje, put, dolazak na neku lokaciju, povratak kući. Teren tako možemo definirati kao boravak izvan poznatog prostora. Nerijetko je pokušaj promišljanja terena opterećen shvaćanjem etnografskog „mjesta“ kao doslovnog, teritorijaliziranog, upisanog u prostorne koordinate, omeđenog geografskim okvirom.“

Moj teren, iako poznat, donio mi je brojne nepoznanice, ugodna iznenađenja i na trenutak sam osjetila dašak prošlosti koja još uvijek živi u sjećanjima mojih sugovornika. Metoda korišten u ovom etnografskom istraživanju je metoda intervjua, tj. polustrukturirani intervjui.¹ Prije početka razgovora, sugovornicima sam objasnila koja je moja namjera i cilj istraživanja, a od njih sam dobila dozvolu za snimanje i korištenje snimljenog materijala u svrhu pisanja diplomskog rada. Sugovornike sam nalazila većinom sama, ali i uz preporuku mještana koji bi „mogli nešto znati o mirilima“. Na početku su bili službeni i odgovarali samo na postavljena pitanja, a kasnije su mi se otvorili tako da je tu bilo pošalica, lijepih riječi i slobodnijeg stila. I sve njihove priče i prisjećanja (pogotovo starije populacije) učinile su moj rad bogatijim i samim time nabijenim emocijama nekih minulih vremena. Ovdje sam shvatila

¹ Prema Potkonjak, polustrukturiranim intervjuom želimo dobiti opis života našeg sugovornika, tako da nam objasni značenje događaja ili pojava o kojima se razgovara, a sastoji se od niza tema koje će se raspraviti te od potpitanja. Kod takve vrste intervjua, slijed tema je podložan promjeni zbog dinamike razgovora ili prirode situacije. (Usp. Potkonjak: 2014: 72)

kako je pojam „teren“ zapravo višeznačan i da su stvoreni odnosi sa sugovornicima jedan aspekt terena. Moji su sugovornici odredili daljnju sudbinu ovog rada, pogotovo starija populacija. Oni su svojim sjećanjima probudili duhove prošlosti i učinili ovaj rad satkan od njihovih priča. Dakle, etnolog mora surađivati sa sugovornicima i pažljivo slušati njihove tvrdnje jer su oni, skupa s njim, su – stvaratelji.

„U svakom slučaju, interakcija na terenu i stvoreni odnosi pokazali su mi da etnograf s interakcijom i osobnim odnosima s kazivačima može „stvoriti“ teren i „ući“ u njega. Smatram, stoga, da „stvaranje“ terena nikako ne može biti samo etnografov individualni pothvat jer se društvena skupina uvijek, kao i u mojem istraživanju, pokazuje „su – stvarateljem“, koji etnografu dopušta pristup, određuje mu granice, odlučuje o završetku istraživanja i sl.“ (Žmegač et al., 2006: 57)

Kroz rad ću donijeti i vlastito viđenje mirila, budući da sam dosta vremena posvetila izlasku na teren i fotografiranju istog. Budući da sam bila na poznatom terenu, takvo istraživanje je okarakterizirano kao „temeljno bivanje unutra“ koje u sebi nosi jednu veliku prednost, a to je dijeljenje osnovnih znanja, osjećaja pripadnosti i emocija istraživača s istraživanjem. (Usp. Žmegač et al, 2006: 77)

U fokusu istraživanja su mirila – prošlosti i sadašnjosti, važnost koja im se pripisuje u sadašnjosti, zaborav koju im nudi prošlost, ali i budućnost u kojoj se želi od njih napraviti turističku atrakciju spajajući kulturne i društvene aspekte ovog fenomena.

3. MIRILA U RAŽANCU – SVJEDOCI BESMRTNOSTI U PROŠLOSTI

U ovom ću se poglavlju usredotočiti na značenja koja su se mirilima pridavala u prošlosti. Ovdje ću koristiti informacije koje sam dobila od starijih sugovornika. No, najprije ću malo pobliže opisati Općinu Ražanc s posebnim naglaskom na vjerski život.

3.1. Povijesno – geografski kontekst Ražanca

Općina Ražanac je smještena sjeveroistočno od Zadra uz obalu Velebitskog kanala, a u nju još spadaju okolna sela: Rtina, Jovići, Podvršje, Radovin, Ljubač i Ljubački Stanovi. To je Općina koja ima do 3000 stanovnika i pretežno je riječ o starijoj populaciji.

U prošlosti, naselja su se smještala uz rubove obradivog i vodom bogatog zemljišta zbog toga što je to omogućilo da se ljudi bave stočarstvom, poljodjelstvom i lovom.²

Ražanac je od najstarijih vremena bio župa i dekanat ninske biskupije, a nakon što se u 19. stoljeću ukinula, pripao je zadarskoj biskupiji. (usp. Dušević, 1998: 5) Na cijelom području općine Ražanac nalazi se dosta izgrađenih vjerskih objekata. Prva i najvažnija jest crkva Gospe od Ružarija koja je podignuta u šesnaestom stoljeću. Bila je srušena za vrijeme Osmanskih pohoda, ali je ponovno sazidana 1682. godine. Cijela je crkva izrađena od klesanog kamena, a iznad nadvratka je bio postavljen zvonik u romaničkom stilu. Njega je srušila bura 1914. godine. 1938. godine zvonik je ponovno izgrađen. (usp. Dušević, 1998: 44) Još starija crkva od župne jest crkva sv. Andrije izgrađena u petnaestom stoljeću, na prostoru današnjih Garića i Rudića. Oko crkve se nalazi staro groblje *Elizejska poljana* na kojem se pretpostavlja da su ostaci nekih hrvatskih vladara. (usp. Dušević, 1995: 37) U polju, između Krneze, Ljubačkih Stanova i Ljupča, nalazi se crkva Gospe od Snijega (*Sniga*). Dušević navodi da je nazvana tako zato što je nekada davno na ovome području pao snijeg usred ljeta. Ljudi su iz strahopoštovanja i u čast Majke Božje podigli ovu crkvu. (Dušević, 1998: 15) Na području Jovića, u polju nalazi se crkva sv. Marije Mandaline koja je sagrađena u romaničko – gotičkom stilu u četrnaestom stoljeću. Porušena je za vrijeme Osmanskih osvajanja, a 1893. godine je obnovljena. Oko crkve je bilo groblje na kojemu je pokopan i jedan svećenik kojeg su Osmanlije ubili. Na tom su groblju kosti pokojnika pod vodom i ljudi su vjerovali da će one godine kad presuši grob biti loša ljetina. (usp. Dušević, 1995: 39) U današnje vrijeme, takva su vjerovanja odbačena i nitko to više ne spominje. U Rtini se nalazi crkva sv. Šime Bogoprimca, a izgrađena je u devetnaestom stoljeću. Do temelja je porušena 1962. godine za

² Usp. www.opcina-razanac.hr 12/10/2020

vrijeme komunizma. Nanovo je izgrađena 1990. godine i kraj nje se nalazi groblje. (usp. Isto, 40) Na području Jovića, nalazi se crkva sv. Nikole Tavelića koje je podignuta 1982. godine i uz nju se nalazi i groblje. (usp. Isto, 41)

Na području Ražanca moramo spomenuti i crkvu koja više ne postoji. Radi o se o crkvi sv. Jerolima koja je prekrivena slamom i trajno oštećena u mletačko – turskom ratu 1570. godine. (usp. Isto, 41)

3.2.Tri lokaliteta mirila

Na području Općine Ražanac nalazimo tri lokaliteta mirila. Prva mirila su na području Jovića, između sela Rudića i Garića i ona su uništena, te je njihovo postojanje zabilježeno samo u pisanim tragovima. Prema kazivanju direktora Miletića, mještani su ih uništili zbog praznovjerja, budući da su mislili da na njima žive duhovi. Druga su mirila rtinska i ona se nalaze u Razdolju. Rtinska mirila su orijentirana u smjeru zapad – istok. Ona su najbrojnija i ima ih oko 60 – ak sačuvanih. Poslije Drugog svjetskog rata, povećanom urbanizacijom mjesta, mirila padaju u zaborav i ne koriste se. Tako su ljudi znali bacati građevinski materijal po njima i uništavati ih, a neki su uzimali kamenje za ukrašavanje kuća. Treća su mirila u Gajinama, nasuprot današnjeg groblja i ona su pripadala selima Podvršju i Krnezi. Ova su mirila orijentirana u smjeru sjever – jug i obnovljena, te ih ima manje nego rtinskih. Na njima se nalaze natpisi sa godinama smrti, tako da se i s jednih i s drugih može isčitati da su se na njima izmjerili ljudi koji su živjeli od kraja 19. stoljeća pa sve do Drugog svjetskog rata od kada, kao što je rečeno, padaju u zaborav. To znači da su unuci tih ljudi još uvijek živi.

3.3.Mirila – spoj umjetnosti i običaja

Mirila možemo naći na Velebitu, Ravnim kotarima, Bukovici i Dalmatinskoj zagori. Brojna se imena pridaju mirilima kao npr. *mjerila*, *počivala* i *počivaljke*. (Usp. Trošelj, 2013: 33) Ono što je sigurno jest to da su bila važna kao i sami grobovi, pa može se reći da im se posvećivalo više pažnje jer su bili smješteni uza sami put, na nekom istaknutom mjestu, ili na križanju s drugim putevima. (Usp. Černički – Forenbaher, 2011: 430) Prema Trošelj, mirila su označavala kult prema pokojniku, te su bila važnija od groblja na kojem je pokopan mrtvac. Kada bi se mrtvac pokopao, na groblje se nije išlo sve dok netko drugi ne umre, stoga su mirila postala mjesta sjećanja na preminuloga, tako da se više pažnje posvećivalo njihovom izgledu i uređenju (npr. pazilo se da ne zarastu u draču i travu, potom, gledalo se da se ne sruše uznožnica ili uzglavnica i sl.). (usp. Trošelj, 1982: 118.) Na tim su se mjestima zaustavljale pogrebne povorke s pokojnikom koje bi znale pješačiti jako dugo i to od mjesta

gdje je umro pa do posljednjeg počivališta gdje će biti pokopan. Kada bi se ljudi koji su nosili pokojnika umorili, onda bi ga spustili na zemlju, „uzeli mu miru“ tako što bi mu uz glavu stavili kamen (uzglavnica) i uz noge (uznožnica), a povezuje ih podnica. (Usp. Trošelj, 2013: 35) Također imamo i jako malena mirila, a ona nam svjedoče koliko je djece u prošlosti umiralo, što zbog raznih bolesti, što zbog loših higijenskih uvjeta. Na temelju ovoga se može zaključiti da je čovjek razvio određenu dozu strahopoštovanja prema mirilu. Prema nekim vjerovanjima, duša poznaje svoje mirilo i njemu se vraća pa ne čudi da bi prolaznici zastali i pomolili se na mirilu. Mirila se grade kako bi se duša pokojnika odmorila prije nego se tijelo pokopa u zemlju. Trošelj u članku *Prilog istraživanju velebitskih mirila* piše da duša pokojnika počiva na mirilu vezana za kamen i sunce. (usp. Trošelj, 1992: 71)

Postavlja se pitanje zašto graditi i obilježavati mjesta odmaranja s pokojnikom? Zašto se ne bi spustila kapsa na bilo kojem mjestu i zašto ne krenuti dalje bez obilježavanja? Može se reći da su mirila imala važniju funkciju od grobova jer su bila bliže nego groblja i pristupačnija. Budući da su tadašnji ljudi bili stočari, dok bi čuvali stado, otišli bi do mirila na kojem je ime nekog njihovog pokojnika i pomolila bi se ili bi samo napravila znak križa. Danas se nitko ne može sjetiti koje je značenje imalo „uzimanje mire“ preminuloga. (Usp. Černički – Forenbaher, 2019: 153) Postoje razne hipoteze koje pokušavaju objasniti značenje „uzimanja mire“ preminuloga. Katić u knjizi *Smrt u dalmatinskom zaleđu* (2017: 50) piše da ljudi vjeruju kako su mirila sveta mjesta i na njima se ne smije kopati, orati, saditi, budući da isključivo na mirilu izmirena duša počiva. Također, mirila su građena u zaseoku koji je pokojnik smatrao svojim, tako da se pokojnik „izmiri“ na svome teritoriju i duša dolazi na svoje, a tijelo će se pokopati u groblje na području „tuđe“ zemlje izvan svoga zaseoka. (usp. Katić, 2017: 143) Možda je jedini logični zaključak da se „uzimanjem mire“ sačuva uspomena na čovjeka i njegov fizički izgled (Usp. Katić, 2010: 18) Nadalje, Katić ističe kako se treba obaviti pravilan ritualni rastanak duše od tijela i zajednice kojoj je pripadala i zbog toga se grade mirila. Naime, kada se izmjereno tijelo pokopa, duša neće lutati svugdje te tako prestaje opasnost zajednicu. Ona se na Dušni dan vraća na svoje mirilo. (usp. Katić, 2017: 142)

Velik utjecaj na širenje prakse obilježavanja mjesta odmora s pokojnikom imali su brojni prirodni i društveno – politički čimbenici koji su rezultirali rasprostranjenošću ovog fenomena. (usp. Mirošević, Katić i Faričić, 2016: 1) Praksa odmaranja s pokojnikom bila je uobičajeni ritual rasprostranjen na sjeveroistoku jadranskog zaleđa do sredine dvadesetog stoljeća, a na nekim mjestima (npr. Bukovica) i danas se grade. Porijeklo i ove prakse još uvijek nije poznato. (usp. Mirošević, Katić i Faričić, 2016: 1) Jedino što se može reći jest da

se ovaj običaj proširio na područje Bukovice i Ravnih kotara zbog političkih prilika tadašnjeg vremena i zbog masovnih migracija stanovništva koji su sa sobom ponijeli taj običaj (govorimo o specifičnim prilikama iz šesnaestog stoljeća kada su se vodili osmanski ratovi, te su Osmanlije osvojile gotovo cijele Ravne kotare i Bukovicu). (usp. Isto, 2016: 4) Na mjestima gdje se i danas grade, izgubili su funkciju koju su nekada imali, tako da povorka zastane na tom mjestu jer je takav „običaj.“ (usp. Katić, 2017: 251) Sredinom dvadesetog stoljeća i promjenom životne svakodnevnice, pojavom industrijalizacije, razvojem prometne infrastrukture, mirila gube svoju važnost i polako padaju u zaborav. (usp. Mirošević, Katić i Faričić, 2016: 2)

Jako je zanimljiva tehnika izrade mirila. Naime, uzelo bi se neobrađeno kamenje iz neposredne okoline, a kasnije bi to kamenje oblikovali majstori koji su vještinu za takve stvari. Pozornost se obraćala na uzglavnicu na kojoj bi majstori pokazali svu svoju vještinu u izradi najrazličitijih motiva. Uznožnicu bi krasio ili križ ili se ne bi urezalo ništa. Na ražanačkim mirilima pojavljuju se uklesane godine rođenja /smrti, imena i prezimena pokojnika i natpisi poput: „Boga pomilova“, „Laka zemlja.“

3.4. Koje je značenje mirila?

Mirila su povremena pristaništa duša, budući da se duše preminulih vraćaju na njih na Dušni dan. Neki istraživači smatraju da je to posljednji pozdrav sa suncem, tj. da se ono raspadljivo i rukotvoreno tijelo pozdravi sa suncem. (Usp. Trošelj, 2013: 31)

Mario Katić smatra da su mirila obred prijelaza iz svijeta živih u svijet mrtvih. Put kojim se kreće pogrebna povorka simbolički predstavlja put iz svijeta živih u svijet mrtvih. Mirila se grade na mjestima „granice“ tih dvaju svjetova. Mirila se grade kao zaštita za zajednicu i obitelj jer se na Dušni dan duša vraća na svoje mirilo i ne odlazi u svijet živih. Međutim, to obilježje je ujedno i odraz poštovanja i ljubavi živućih prema mrtvima tako da mirila postaju mjesto sjećanja. Ljudi su vjerovali da duša koja nema svoje obilježje, svoj *bilig*, može biti vrlo opasna živima. Mirila su samo jedan u nizu obreda koji je stvorila zajednica ljudi želeći se na neki način zaštititi od „lutajuće“ duše svoga pokojnika. (usp. Katić, 2010: 15) Sjećam se kao dijete riječi svoje bake koja je govorila: „*dite drago, neće se dignit tilo, već duša i grisne koje je mrtvo čeljade imalo i zajno s tin dolazi i traži nešto od ukućana.*“ Dakle, stari su ljudi čvrsto vjerovali u to i temeljem toga su nastala mirila. Ovo je ujedno i uvod u moje sljedeće poglavlje u kojem ću detaljno opisati pogrebne običaje u Ražancu i pokušati prikazati vjerovanja starijih mještana o tome.

3.5. Pogrebni običaji u Ražancu

Na temelju sjećanja i iskustva starijih ljudi iz Ražanca pokušat ću što detaljnije prikazati pogrebne običaje Ražanca iz vremena kad su se gradila mirila. Paul Connerton (2004: 55) u svojoj knjizi *Kako se društva sjećaju?* ističe sljedeće:

„Svako prisjećanje, ma koliko osobno, čak i o mislima i osjećajima što su ostali neizrečeni, opstoji u vezi sa čitavim ansamblom dojmova koji posjeduju mnogi drugi: s osobama, mjestima, sastancima, riječima, načinima govora, to znači sa čitavim materijalnim i moralnim životom društva kojega jesmo ili smo bili pripadajući dio.“

Dakle, na temelju sjećanja iz prošlosti koje je bogato i šaroliko, nastao je ovaj rad

3.5.1. U kući pokojnikovoj

Kada bi se vidjelo da je osoba slabijeg zdravstvenog stanja i da je smrt jako blizu, kuća bi se očistila i pozvao bi se svećenik u kuću da ga pomaže bolesničkim pomazanjem koje krijepi i dušu i tijelo. Onaj tko je imao krsnu svijeću kao uspomenu od sv. krštenja, dao bi umirućoj osobi kako bi joj bilo lakše. Kada bi osoba izdahnula, netko od rodbine bi joj zatvorio oči. Potom bi zvali svećenika i onda bi u mjestu zvonilo oko 15 minuta tzv. „mrtvo zvono“. Ono bi zvonilo i dok se mrtvac iznosi iz crkve i na putu prema groblju. (Usp. Dušević, 1995: 44) Dok se ne riješe formalne stvari oko sprovoda, pokojnik je čitavo vrijeme bio u kući. Pored pokojnika bi se upalila svijeća i tko god je došao izmolio bi neku molitvu za njega, *Oče naš* i *Pokoj vječni*.

Ono što me zanimalo jest kakav je običaj bio u kući, što se radilo, što se pričalo te od čega su se radile kapse za pokojnika? Na to pitanje su mi odgovorili moji sugovornici koji su htjeli ostati anonimni pa ću im dodijeliti sljedeća imena: ženska sugovornica (Ana, 76 godina), ženska sugovornica (Tonka, 81 godinu) i muški sugovornik (Ante, 80 godina).

„Kada bi pokojnik umro, bija bi u kući i organiziralo bi se njegovo čuvanje do pogreba. Tu se čuvalo po cilu noć pa bi se čuvari znali i zaminiti. Znalo se popiti i pojisti, pa i posvađati u kući. Po cilu noć se znalo pričati o raznim stvarima, ali najviše se pričalo o vrlinama i manama onoga koji je umra. To je jednostavno bija takav običaj. Ako je bilo zimsko doba, noći su bile duge i ljudi koji su ga čuvali, kratili su vrime pričajući o svemu. Tako se znalo strašiti dicu da će im mrtvi doći u postelju. Dica jadna bi utekla i sakrila se ispod lancun. Dite moje, moraš znati jednu stvar. Nije bilo vode, niti struje, a ni asfalta ka danas. Bija je bunar na koji su žene išle po vodu. Pa nemoreš se oprati s dvi litre vode nikako. To je tako vrime bilo. Vladala je neimaština, ali bilo je lipše. Svak je iša svakon i svak je pomaga svakon. Bilo je bolje, ali danas to fali, fali zajedništvo.“ (Ana)

Iz ovoga se vidi kako sugovornica govori o zajedničkim naporima mještana da posljednji ispraćaj bude dostojanstven. Budući da nije bilo mrtvačnice kao danas, pokojnik je morao biti u kući. Sljedeće što su mi je sugovornik Ante rekao jest to da su ljudi uistinu bili siromašni, te da su znali skidati daske sa šufita (tavana) i od njih praviti kapse. I on se slaže da je prije bilo bolje. Istaknuo je kako bi se mrtvac sahranjivao drugi dan. Naime, on govori kako je bila „olakotna okolnost“ kad bi osoba umrla zimi jer je tada bilo hladnije, pogotovo su bure u Ražancu bile jače nego danas i onda nije bilo straha da će „mrtvac početi vonjati.“ Ljeti je to bio problem jer su bile nesnosne vrućine i gledalo se što prije organizirati pogreb i sahraniti ga. U zimskom je periodu sprovod bio već oko 13 sati zbog toga što je dan kraći, a u ljetnom periodu bi bio oko 17 sati.

Postojale su i „babe narikače“, najčešće rodbina preminuloga, koje su naricale i u kući i na groblju do iznemoglosti. Po mišljenju sugovornice, stare su žene imale osjećaj za poeziju, čak više nego danas, a sve zbog toga što se tada drugačije živjelo. Nije bilo „*ti moderni sprava i žene su radile u polju i imale su vremena smišljati što će govoriti.*“ Narikače su nabrajale sve vrline pokojnika ili ono što je trebao učiniti, a nije stigao zbog smrti. Mora se uzeti u obzir da je to bilo vrijeme raznih bolesti, tuberkuloze, bilo je dosta gladnih ljudi kao i obitelji s puno djece koja su vrlo često umirala. Po njenom sjećanju, pokojnika bi se kitilo. Kada bi umro netko mlađi, onda bi se stavljala jabuka na prsa kao znak mladosti, a kada bi otišao netko stariji, onda bi se stavljali đirani i nježne šparožine oko glave. Ono što je karakteristično za pogreb jest crnina. Običaj je kad netko umre obući crno. Vrijeme žalovanja je godinu dana i nisu je smjele skidati, a ako bi je neka skinula prije nego što prođe godina, onda bi bila izvrgnuta ruglu i sramoti. S druge strane, bilo je nekih žena koje su do kraja života nosile crninu.

Našoj sugovornici Ani se posebno urezao jedan tragičan događaj u sjećanje, pa to prenosim u cijelosti. „*Sićan se iz vremena mog ditinjstva jednog maloga koji je ima svega 13 godina. Mali je iša iz Podgorja u Dinjišku i kad su prošli Ždrilo, uvalila ga nevera i izvrnila mu brod i utopija se. Dovezli su ga u Miletice i vidila san mu rupe po čelu kako ga je izudaralo. Sićan se da je to bija veliki sprovod, sićan mu se ćaće koji je narica za njin i nije bilo čovika koji nija pušta suzu. A on je bija okićen, cvića svugdi po njemu i jabuka na prsin. Kako je bija iz Podgorja, gajetom su ga jope odvezli tamo.*“

Sugovornica Tonka također govori o pogrebnim običajima, ali po njenim sjećanjima sprovod je bila prilika za, kako ona kaže „*popti i pojsti i napravti dernek.*“ Ističe kako su postojale „babe narikače“ i da se sjeća jedne iz Starigrada kojoj bi se plaćalo da nariče. Kako

je narod bio siromašan, plaća bi joj bila brašno, kruh ili što se već imalo. Sjeća se jedne smiješne zgrade vezano za nju. Naime, ta žena je naricala ovako:

„Tuđi brate, tuđa žalosti!

Teško tebi ležati, a meni narikati!“

Zanimljivo je to da je u narodu ostala ta uzrečica „*Tuđi brate, tuđa žalosti*“, te se i danas koristi. Ona govori kako je prije bilo bolje i da je narod bio bolji, te se osjećalo zajedništvo. Nadalje, ističe kako su ljudi prije bili pobožniji i više su se bojali Boga nego danas, a za sve krivi „*ove mlade popove kojim je modernost uništila viru*“.

3.5.2. Put prema crkvi i „uzimanje mire“

Kada bi došlo vrijeme napuštanja kuće s pokojnikom, četiri ili šest nosača bi na plećima nosilo kapsu. Svećenik se nije smio obraćati direktno mrtvacu.³ Prema Aninom kazivanju, nosači bi zabili drvene daščice ispod kapse i napravili bi ručku tako da se može bolje nositi do groblja. Sva sela koja su pripojena Općini Ražanac, nosili bi svoje mrtve tamo, budući da nisu u svojim selima imali niti groblja niti crkvu. Poslije su se izgradile mjesne crkve uz koje su i groblja. Naravno, u to vrijeme Općina Ražanac nije bila cestovno razgranata niti povezana sa svojim selima, pa su ljudi išli pješice kamenjarom do crkve. Budući da je to bio posljednji ispraćaj dragog pokojnika, ništa nije bilo teško napraviti. Za kapsom su išle narikače koje su naglašavale vrline i mane pokojnika. Naricale su do iznemoglosti. Povorka je išla pješice i na pola puta od kuće do crkve su stali, spustili kapsu i odmorili se i uzeli miru pokojniku. To mjesto počivanja i „uzimanja mire“ pokojniku zove se mirilo. Naime, oni bi uzeli najprikladniji kamen i stavili uz glavu (uzglavnica), te isto tako i uz noge (uznožnica). Na uzglavnicu bi upisali ime i prezime pokojnika, godinu rođenja i godinu smrti, a na uznožnicu bi se ucrtao križ. Često su znali napisati *L. zemlja* (u smislu: neka ti je laka zemlja). Podnica bi se napravila ili taj dan, nakon što prođe povorka ili sutradan. Prema riječima sugovornice Tonke, klesanjem kamena se bavio pokojni Stanko iz Ražanca. Dakle, on bi urezivao imena na kamen, a u znak zahvalnosti bi mu dali jesti i piti na karminama.

³ Usp. Jelić don Luka, *Iz naroda za narod svoj*, 1898: 4.

Slika 3. Natpis na rtinskom mirilu: MIOČIĆ MARKO P. ŠIME VELE +1943 L. ZEMLJA
(autor: Emil Hilje)

Na mirilima bi ih čekao svećenik koji je potom nastavio sa sprovodnim obredom do crkve. Ante Tomić ističe sljedeće: „*Kad bi neko iz Rtine umra, onda bi se povorka vidila iz Ražanca jer su ta mirila na povišenom. Vidija san ih već od Begana i podsitili su me na crnu zmiju koja vijuga do crkve.*“

Sugovornici ističu kako smatraju da su mirila stari običaj kojim su se ljudi koristili kako bi se odmorili od nošenja kapse. Iz ovoga proizlazi kako je primarni cilj bio odmoriti se, tj. otpočiniti sa pokojnikom jer naravno da nije bilo lako nositi od kuće do crkve pješice kapsu. Posljednji svećenik koji je prakticirao mirila je bio don Romano Lukin koji je službu župnika u Ražancu obavljao od 1937. do 1942. (Usp. Dušević, 1998: 38). Tonka ističe da „*može čovik biti ka čačakalica, ali mrtvo tilo je mrtvo tilo, a pogotovo oni koji su imali 100 kili.*“ Nadalje, ona se sjeća jedne zgrade sa seoskim župnikom, don Jurom Meštrovićem, koji je bio župnik i dekan ražanačkog dekanata u razdoblju od 1945. – 1981. (Usp. Dušević, 1998: 38) pa ju prenosim u cijelosti: „*Dite moje, kako je to bilo vrime u kojim si mora svugdi ići na noge, jedino bi ovi imućniji imali kar, don Jure je ima fiću i fićon je izveja mrtvog vanka i odveza ga u crkvu, a pogrebna povorka je išla pješke do crkve.*“

Don Luka Jelić, župnik iz 19. stoljeća opisuje ovaj fenomen i ističe kako mirilo služi kao uspomena na pokojnika i da je to znak putniku da stane, skine kapu (kao znak poniznosti

pred pokojnikom) i da se pomoli.⁴ Naravno, kad bi izmirili pokojnika, onda bi se pomolili i rekli: „*Bog mu da pokoj vični!*“ Dakle, mirilo služi da se ne zaboravi osoba koja više nije među živima. Mirila su imala veće značenje nego groblja. Budući da su se ljudi bavili pretežno stočarstvom i nisu imali vremena posjećivati posljednja počivališta svojih najdražih, onda bi prilikom čuvanja blaga, otišli na mirila i pomolili se na njemu, ali za sve duše iz te obitelji. Kada bi se približili crkvi Gospe od Ružarija i kada bi ih zvonar vidio, počela bi zvoniti ražanačka zvona, a to je znak da će uskoro početi obred sprovoda. Obred bi se mogao definirati kao specifična radnja koja se odvija u određenom vremenu i prostoru, a karakteristična je i prepoznatljiva članovima određene zajednice. Obredi su odvojeni od uobičajenog ponašanja i samim time su dio veće cjeline, ritualnog sustava ili tradicije koja u sebi uključuje i druge obrede. Također, ritual se odnosi na opću ideju iz koje obred promatramo kao specifičan slučaj. Osnovna razlika između ova dva termina jest da ritual definiramo i karakteriziramo, a obredi su ono što ljudi izvode. (Usp. Katić, 2017: 184) Sam običaj gradnje mirila je ritualna radnja. Katić u svojoj knjizi *Smrt u dalmatinskom zaleđu* problematizira termin ritual.

„Ritual se promatrao kao radnja i tako ga se automatski razlikovalo od konceptualnih aspekata religije kao što su vjerovanja, simboli i mitovi. Smatralo se da oni usmjeravaju, nadahnjuju ili promoviraju radnju, ali nisu radnja. Ritual pak, kao radnja, izvodi i izražava konceptualne vidove religije. Ritual stoga često opisuju kao radnju bez razmišljanja, rutiniziranu, kao naviku, te je kao takva čista forma, sekundaran i ništa drugo nego fizička ekspresija prethodnih ideja. Činjenica jest da je ritual kulturna i povijesna konstrukcija koja se koristi kako bismo razlikovali različite stilove i stupnjeve religioznosti, racionalnosti i kulturnog determinizma. Svima koji se zanimaju za ritual ubrzo postaje jasno kako ne postoji jasno i prihvaćeno objašnjenje što konstituira ritual ili kako ga razumjeti. Postoji samo niz teorija i razmišljanja koja odražavaju vrijeme i mjesto u kojem su nastali.“ (Katić, 2017: 184)

Ono što je sigurno jest to da ritual nikad ne stoji sam, već je to još jedna u nizu ceremonija koja je svojstvena čovjeku i njegovoj zajednici. To znači da postoji čitav niz čimbenika koji utječu na to hoće li se ritual u određenom trenutku izvesti. (usp. Katić, 2017: 186) Ritualizirane radnje imaju za cilj napraviti razliku između svetog i profanog. (usp. Katić, 2017: 186) Iz ovoga proizlazi da mi samo možemo pogađati kada i kako su nastala prva mirila, tko ih je prvi počeo raditi i je li to naslijeđe pretkršćanskih vjerovanja i običaja koja su naši mještani usvojili i dali im kršćanska obilježja.

⁴ Usp. Jelić don Luka, *Iz naroda za narod svoj*, 1898: 2

Zanimljivo je što je don Luka Jelić iz 19. stoljeća napisao o rasprostranjenosti mirila. Naime, on piše kako ih je vidio na svim putovima stare ninske županije te spominje tri lokaliteta na kojima se mirila nalaze. Prva mirila su nešto veća i nalaze na putu od Žerave do Poljica, druga su na putu od Brdarića prema Poljicima, a treća su od Kneževića stanova do Poljica.⁵ Dakle, iz ovoga zaključuje da je svaka župa imala svoja mirila, pa čak i svaki zaseok te da su ona bila važna za duhovni život ljudi.

3.5.3. Na groblju

Kada bi završio sprovodni obred, pokojnika bi odnijeli do cimatorija⁶. Cimatorije je bilo na mjestu gdje se danas nalazi kapelica sv. Ante i memorijalni spomenik svim poginulima za slobodu. Zbog povećane urbanizacije mjesta, mještani su uvidjeli potrebu premjestiti groblje tako da ne ostane u mjestu. O ovome ću detaljnije pisati u sljedećem poglavlju. Kada bi svećenik održao posljednji oproštaj, tijelo bi se moralo pokopati. Grobovi nisu bili kao današnji i nisu postojale grobnice od betona, već bi se našlo nekoliko ljudi koji bi ručno kopali grob uz pomoć lopate, maškline i motike. Kad je jama gotova iz nje se ne vadi alat do onog trenutka dok mrtvacu ne polože unutra, budući da će im poslužiti i za stavljanje križa s imenom pokojnika.⁷

Stari su ljudi imali različita vjerovanja. Tako se primjerice jama ne smije kopati niti kad se osoba razboli niti kad je smrt već sigurno blizu jer se smatralo „*u narodu da bi tkogod u obitelji na brzo umrao.*“⁸ Pravilo je bilo da pokojnik mora gledati na istok, na izlazeće sunce, a sad je nestao taj običaj te pokojnika pokapaju tako da gleda prema crkvi.⁹

Moram istaknuti da su mi moji sugovornici rekli kako su u cijelom obredu i ceremoniji na groblju prisutne narikače, te da je posebno dramatično na groblju. One doslovno vrište i udaraju se u prsa. Tonka mi je rekla kako se sjeća toga dok je bila dijete i da joj to izgleda sve prenapuhano, budući da poslije pokopa slijedi podušje¹⁰ na kojem su svi veseli i zaborave na žalost. Ona smatra da je sprovod dobra prilika za „*dernek*“ te da su narikače dobro odglumile svoj posao.

I završila bih mislima moga sugovornika Ante koji kaže da ljudi prilikom sprovoda vide priliku za dobru feštu. Svoje je kazivanje završio citirajući Krležu koji kaže da su „*ljudi bezrazložno veseli na sprovodima.*“ On smatra da svime upravlja ljudska psihologija i težnja

⁵ Usp. Isto, 1898: 3

⁶ Cimatorije – stari naziv za groblje

⁷ Usp. Jelić don Luka, *Iz naroda za narod svoj*, 1898: 3

⁸ Usp. Isto, 1898: 3

⁹ Usp. Isto, 1898: 3

¹⁰ Podušje – stari naziv za karmine

čovjeka prema besmrtnosti i vječnosti. Naime, koliko god se pričalo o smrti i koliko god ona bila stvarna, ljudi se ne mogu pomiriti sa činjenicom da ih jednom neće biti na ovom svijetu.

3.6. Duša poznaje svoje mirilo

Tijekom razgovora sa sugovornicima, ispričali su mi vjerovanja i priče koje se tiču mirila. Sugovornik Ante mi je rekao kako se vjerovalo da duša poznaje svoje mirilo i njemu se vraća. Ovakvo vjerovanje prevladava i na Velebitu, te je Mira Trošelj isto utvrdila na temelju svojih istraživanja. Ona ističe kako je izmireno tijelo zapravo namirena duša i kao takva neće nikoga uznemiravati od onih koji ostaju za njom. Zato ona poznaje svoje mirilo i njemu se vraća. (Usp. Trošelj, 2013: 31) Moj sugovornik detaljnije je obrazložio kontekst prenošenja ovog vjerovanja.

„Slušaj, to je bilo vrime kada su ljudi išli jedni kod drugih, a pogotovo za zimskih večeri kada su noći bile duge i kad je bilo ružno vrime, nije se ništa moglo nego pričati, družiti, šalati. Kad bi ko umra, onda bi se nakon par dana sasta susjed sa susjedon i pričali bi o pokojniku. Pričalo bi se o cilon njegovon životu. I nama se prinosilo kako ne smimo poslije treće Zdravomarije ići krasom i prolaziti kraj mirila jer tamo stoji on i čeka.“ (Ante)

Činjenica je da je to kod ljudi izazivalo određenu dozu straha, te su mi i ostali sugovornici potvrdili ove tvrdnje. Neki su mi rekli kako su im njihovi stari pričali da su čuli „jaukanje“, „ajmekanje“ koji dolaze sa mirila, potom da su vidjeli mrtvoga koji je ustao i stajao na mirilu. Dakle, po noći se ne smije prolaziti kraj njih jer je moguće da vas dočeka duh.

Pitala sam ih vjeruju li u takve stvari i danas? I dolaze li i danas duhovi tamo? Samo su mi odgovorili sa smiješkom na licu da ne vjeruju, jer ipak, duhovi ne postoje. Ali isto tako ne usuđuju se ići poslije treće Zdravomarije putem mirila pa sve do jutarnje tj. prve Zdravomarije.

3.7. Mirila pričaju priču glasom moje bake

Odluka o pisanju diplomskog rada na temu mirila bila je vrlo laka. Dosta je čimbenika na to utjecalo: knjiga *Smrt u dalmatinskom zaleđu*, živopisno predavanje Mirjane Trošelj i njeno istraživanje mirila na Velebitu, ali je možda najviše utjecala moja pokojna baka koja mi je od djetinjstva pričala razne priče o pokojnicima i samim time i o mirilima. Još kao dijete od 11 godina, vozeći se autobusom iz škole doma, promatrala sam tu „hrpu kamenja“ i sjećala se bakinih riječi. Njenu priču o pokojnicima i mirilima ću ovdje prenijeti što živopisnije, slično njoj.

Moja baka i djed su imali ovce koje su svaki dan čuvali po kamenjaru. Nedaleko od mjesta njihova čuvanja, bila su rtinska mirila. Kako su u zimskom periodu po cijele dane čuvali ovce, ona je uvijek odlazila na mirila. Tamo bi napravila znak križa i pomolila se za sve mrtve iz naše obitelji i to riječima: „*Faljen Isus moji mrtvi.*“ Potom bi izmolila *Oče naš, Zdravo Marijo* i *Pokoj Vječni* i na kraju dodala ovo:

„*Mrtvi moji, Bog vas pomilova. Vi ste bili ka i mi, a mi ćemo ka i vi!*“

Jednostavno, njenim riječima rečeno „*srićo moja, svima nan je suđeno umriti, i bogaton i siromašnon i to je jedina pravda ovog svita.* Mogu reći da sam od nje dosta naučila, i o životu i o mirilima. Ona je naglašavala sljedeće: kad čovjek umre, duša mu odmah ode pred Boga i onda On odredi gdje ide, u raj, čistište ili pak, pakao, te se potom duša opet vrati nad tijelo i cijelo vrijeme bude tamo dok se tijelo ne položi u grob. Kad je sprovod gotov, duša „*ide tamo di joj je Bog odredija.*“

Uživala sam slušati njene priče o pokojnima, pa sam tako svaki slobodan trenutak provodila s njom. Dok sam išla kamenjarom, odvela me do naših rtinskih mirila i počela svoju priču. Dakle, kad sprovod ide, duša se mora izmiriti i ona zna svoje mirilo. Na mirilima čeka svećenik i moli se za duše svih umrlih iz te obitelji s naglaskom na pokojnika kojeg se mjeri. Glavna funkcija mirila, po njenom mišljenju, jest upisati ime pokojnika kako bi mlađi naraštaji znali da je ta osoba postojala, da je koračala ovom stazom, da je imala svoju obitelj, da je išla na posao i da se njena životna svijeća ugasila, te se preselila u novi život. Jednostavnije rečeno: mirila nam služe da nikad ne zaboravimo naše pokojne. Isticala je kako se mora moliti za mrtve pogotovo ako ih sanjaš, jer to znači da su ti nešto krivo napravili za života, te sada traže način da im oprostiš. Najbolje je u takvim situacijama zapaliti svijeću, što više i intenzivnije moliti na nakanu te duše i platiti misu kako bi savjest bila čista. Moja baka je vjerovala da duhovi postoje i dolaze na mirila jer je to slušala od svojih roditelja. Meni je govorila ovako: „*Pa Lucija, normalno da to postoji. Neće se dignit tilo, nego duša i grisne i onda se ukaže čoviku. To ti je, srićo moja, Božje danje. I zapanti jednu stvar, koliko god je stra živog od mrtvog, toliko je i mrtvog od živog.*

Često mi je pričala kako „*mrtvo čeljade*“ mogu prepoznati po šumu lišća, po naglom, ali i jako kratkom vjetru, po laganom kucanju u kući, jer tako se, po njenim riječima „*mrtvi javlja da je tu.*“

Ispričala mi je priču koja se tiče Dušnog dana.

„*Srićo moja, Svi sveti i Dušni dan su povezani. Od ponoći 1.11. do ponoći 2.11., mrtvi su odvezani i mogu ići di oće. Tako da oni koji su upisani na mirila, najprije dolaze tamo i onda*

idu okolo. To je jedini dan u godini kad su oni odrišeni. A duše oni koji su poginli, lutaju sviton do onoga dana do kad in je bilo suđeno umriti prirodnon smrti.“

Ono što su mi sugovornici potvrdili o postojanju duhova, toga se sjećam po pričama moje bake. I ona je također tvrdila da se poslije trećeg zvona, tj. prvog sutona navečer nikuda ne smije ići jer tada možeš sresti nekog pokojnog. Zanimalo me tko sve može vidjeti mrtve? Je li to rezervirano za posebne ili svatko može vidjeti pokojnika? Ono što mi je odgovorila, jako me iznenadilo. Naime, rekla je da mrtve mogu vidjeti samo osobe kojima se kuma u molitvi *Vjeronanja* prevarila u jednoj riječi na krštenju. U doba njezinog djetinjstva kružile su svakakve priče o mrtvima i priviđenjima. Ona mi je ispričala još jedan zanimljiv detalj o tome. Naime, ako želiš vidjeti nekoga koga dugo nisi vidio, potrebno je uhvatiti svećenika za štolu¹¹ i stati mu na desnu nogu. Tada vidiš onoga pokojnika kojega si poželio.

Danas se još uvijek može od starijih čuti kako sa strahopoštovanjem pričaju o pokojnicima, pa iako kažu da ih nije strah prolaziti tim putem noću, ipak nitko od njih se ne usudi. Meni je baka usadila neke vrijednosti i znanje o mirilima i o dušama umrlih, tako da i danas, šest godina nakon njezine smrti, prođem onim putem (danju, naravno), zastanem i pomolim se za sve one koji nisu s nama. Posljednjih šest godina, to učinim i za nju. Na tome ću joj biti vječno zahvalna, kao i za mnoštvo drugih i stvari i priča.

3.8. Širi kontekst mirila

Mirila na području Ražanca, Bukovice, Velebita, Ravnih kotara imaju i sličnosti i razlika. Ukratko ćemo se osvrnuti na mirila koja se nalaze na spomenutim lokacijama i vidjet ćemo koje su sličnosti i razlike sa ražanačkim mirilima. Velebitska se mirila razlikuju od ražanačkih. Život velebitskih stočara je bio surov i obilježen je nomadskim načinom življenja tako da su mirila imala veće značenje nego groblje, budući da su se nalazila puno bliže nego groblja, najčešće uz raskršće putova ili staza i ljudi su ih više posjećivali dok bi čuvali svoje stado. (usp. Glavičić, 1981: 202) Živjelo se od stočarstva, pa je nekad život životinja bio važniji od vlastitog. (usp. Trošelj, 2013: 34) Glavičić u svom članku *Mirila i počivala na Velebitu* ističe da je svako selo imalo svoje mirilo te da to vrijedi za gornja i viša planinska naselja, tzv. stanove. Tako je veličina mirila ovisila o broju stanovnika sela. (Usp. Glavičić, 1981: 203). Glavičić mirila promatra kao stari narodni običaj u kojem se pokojnici iz gornjih planinskih krajeva nose do mora, budući da se tamo nalazi centralno župno groblje. (Usp. Glavičić, 1981: 206)

¹¹ Štola – dio svećeničke odjeće za služenje mise

Taj stari običaj se zaboravio i ljudi su počeli uništavati mirila. No, djelovanjem Mirjane Trošelj i drugih istraživača, velebitska su se mirila počela obnavljati i danas su turistička atrakcija. Trošelj daje veliku važnost mirilima jer po njenom mišljenju, ona simboliziraju prijelaz duše iz ovog u onaj drugi svijet. Tako je duša namirena mirilom dobila svoje odredište koje među živima izaziva strahopoštovanje, a tijelo će u grobu postati zemlja i sam će grob nestati u koromaču izgubivši svaki smisao. (usp. Trošelj, 2013: 31) Među najzanimljivijim mirilima ističu se ona iz općine Starigrad – Paklenica, gdje ih je na 26 lokaliteta potvrđeno oko 1500, a taj se broj zbog povećane urbanizacije mjesta smanjuje. (usp. Trošelj, 2013: 33) Bitno je istaknuti da južnovelebitska predaja naglašava da na mirilima ne odmara pogrebna povorka, nego samo pokojnik nad kojim se provodi ritualno – religijski obred. (usp. Isto, Trošelj, 2013: 34) U zimskim, hladnim danima, pastiri su čuvali svoja stada te su tamo zastajali i sjećali se svojih mrtvih. To svjedoči i molitvica koju bi žene uputile dušama pokojnika: „*Žive duše, mrtva tila, laka vam zemlja bila. Žive naše duše blagosovljene bile, neka vas sunce žarko prati, u miru Božjem počivale. Mrtvi naši dobar dan, sretno vaše upočivanje, Bog vas pomilova.*“ (usp. Isto, 2013: 35) Velebitski stočari su vjerovali da svaka duša poznaje svoje mirilo i njemu se vraća, a slično su držali i Ražančani. Sa sakralno – religioznog stajališta, mirilo je sveti kamen i njega se ne smije gaziti. Tako su tadašnji ljudi pričali mlađim naraštajima pa su oni razvili određenu dozu strahopoštovanja prema mirilu. (usp. Isto, 2013: 36) Ono što je bitno jest da ražanačka mirila na uzglavnici ili uznožnici imaju znak križa, te ime i prezime i godinu rođenja /smrti, a velebitskim je mirilima u prvom redu najrašireniji motiv križa koji se javlja u obliku običnog, antropomorfnog i teomorfog križa (raširenih ruku). Starijoj skupini križeva pripada svastika, osmerokraka zvijezda, četverolisna rozeta, trozub, pentagram, razgranati križ sa spiralama, kosim križem i modificiranom svastikom, te astralni motivi: solarni križ i zvijezda i dva svemirsko – solarna simbola božanskog i vječnog. (usp. Isto, 2013: 36)

Usporedbu sa velebitskim mirilima sam napravila da vidim koje su ih specifičnosti krasile i da vidim kakav je život velebitskog stočara bio. Praksa obilježavanja odmaranja s pokojnikom na području Velebita prakticirao se sve do 1970-ih godina, a nestao je zbog migracija stanovništva prema morskoj obali i zbog odlaska na rad izvan Hrvatske zbog razvoja turizma. (usp. Katić, 2017: 51) Mirila su spašena od potpunog devastiranja i zaštićena su kao nematerijalno kulturno dobro.

Mirila na području Bukovice i Ravnih kotara još uvijek se na nekim područjima grade i prakticiraju, tako da je kod nekih istraživača to izazvalo „ugodno“ iznenađenje.

„Kada sam počeo istraživati prakse obilježavanja mjesta odmaranja s pokojnikom, bio sam uvjeren, kao i druge kolege koje su ga istraživale, da su te prakse odavno nestale. Međutim, otkrivajući svakim terenskim istraživanjem nove lokalitete te posebno počevši istraživati u zaobalju Zadra, odnosno u okolici Obrovca (Žegar, Krupa) i Benkovca (Bruška, Korlat), a poslije u zaobalju Šibenika (Unešić i Drniš), našao sam se ugodno iznenađen „živošću“ ovih praksi. I danas (2017.) kada netko umre na području primjerice Žegara, Krupe, Kistanja kod pravoslavnog stanovništva ili Korlata i Unešića kod katolika, suseljni i obitelj još uvijek obilježavaju mjesta odmaranja ili se barem zaustavljaju automobilima na tim mjestima.“ (Katić, 2017: 235 – 236)

I na području Bukovice i Ravnih kotara, na područjima gdje je običaj nestao, ljudi se sjećaju povezivanja tog običaja s dušama pokojnika. Kada bi prolazili pokraj mirila, kratko bi zastali, pomolili se za duše pokojnika ili bi samo u prolazu „spomenuli“ pokojnika. (usp. Katić, 2017: 237) Ovdje vidimo sličnosti sa ražanačkim i velebitskim mirilima na kojima se isto tako radilo. Sugovornici koji su Katiću poslužili za živopisnije pripovijedanje o mirilima na području Bukovice i Ravnih kotara također vjeruju u postojanje nadnaravnih bića, a u prilog tomu ide i njihova briga oko mirila, obrada i pažnja koju su posvećivali njima (ornamentika, upisivanje imena i prezimena), iako to pokušavaju vješto prekriti. Briga oko mirila svjedoči o tome da su ljudi bili uvjerenja da su ta mjesta, zapravo „sveta“ mjesta, te da označavaju granicu između svijeta živih i mrtvih. (usp. Katić, 2017: 239)

Na lokalitetima gdje se još i danas prakticira ovaj običaj, praksa obilježavanja je promijenjena zbog mijenjanja životne svakodnevnice. Sada pogrebna povorka ide automobilima i zaustavlja se ispred mirila samo zato što „moraju“. Izađe nekoliko muškaraca i za par minuta obilježe određeno mjesto kamenjem. Mlađe generacije ne znaju koja je uloga mirila, ne poznaju tradiciju i iznenade se kad se moraju zaustaviti prije groblja. (usp. Katić, 2017: 243)

Iz ovoga se zaključuje kako su mirila na lokalitetima Velebita, Ražanca, Ravnih kotara i Bukovice, u svojim vjerovanjima slična. Svima je zajedničko vjerovanje kako je duša obilježena svojim mirilom i njemu se vraća. Stariji ljudi su tijekom godina razvili strah od tog mjesta jer su smatrali da na njemu obitavaju duhovi. Praksu obilježavanja mjesta odmora s pokojnikom podigli su na jednu višu razinu, tako što su mirilima dali obilježje „svetog“ mjesta na kojemu se ništa ne smije raditi, nego zastati i pomoliti se za duše pokojnika. Ona su im bila važnija i od groblja jer su građena na križanju putova, dok su groblja bila na većim udaljenostima od kuće.

U Ražancu, Bukovici i na Velebitu svaki pokojnik ima svoje mirilo, dok to nije slučaj u Ravnim kotarima koji imaju zajedničko mirilo za određenu obitelj. Kao što su velebitska

mirila spašena od devastiranja, tako i ja ovim radom želim postići da se ražanačka mirila spase od potpunog uništenja i zaborava.

4. URBANIZACIJA OPĆINE RAŽANAC REZULTIRA ZABORAVOM MIRILA

Sredinom dvadesetog stoljeća Ražanac se modernizira i povećava. Ražanac je dobio vodu 1913. godine, struju 1960. godine, a prvi asfalt je prošao 1960. godine. Dvije godine poslije, točnije, 1962. godine počela je izgradnja ceste Posedarje (Jadranska turistička cesta) prema otoku Pagu, nama poznata kao „paški put“ i mi njome danas idemo prema Ražancu. Od 1993. godine Ražanac dobiva status općine. (usp. Dušević, 1998: 45) Rastom i modernizacijom mjesta, mijenja se životna svakodnevnica. Ove promjene se negativno reflektiraju na neke običaje kao što su i mirila. Tako se poslije Drugog svjetskog rata ne grade, nitko ih ne koristi jer pogrebna povorka počinje koristiti asfaltiranu cestu prema Ražancu i groblju. Moj sugovornik, kojemu ću dodijeliti pseudonim Marko (41. godina), smatra kako je dolaskom struje, vode te probijanjem i asfaltiranjem ceste, sve staro i dobro nestalo. Nadalje ističe kako je 60-ih godina 20. stoljeća doba velikih migracija, brojni Ražančani su „trbuhom za kruhom“ otišli u Ameriku, na brodove, u preoceanske zemlje kako bi omogućili bolji život svojim obiteljima. Brojni nisu dočekali mirovinu te su ih vratili u sanducima i pokopali bi ih bez ritualnog obreda „uzimanja mire.“ On smatra da je pogrešno što nakon Drugog svjetskog rata padaju u zaborav i uništavaju se, te naglašava sljedeće:

„Smatram to vrlo štetnim za buduće naraštaje, jer mlađa generacija uopće ne zna svrhu mirila. Mogu proći pored njih i ne osjetiti ništa, mogu i proći i uzeti neki kamen iz čiste dosade i baciti ga. Mišljenja sam kako doci od malena treba usaditi neke stvari i vrijednosti. Obitelj bi trebala sustavno u odgoju naglašavati važnost mirila tako se stvori strahopoštovanje i da se bar spase od devastiranja. Škole danas forsiraju na nekim stvarima koje su manje bitne, a naše lokalno se jednostavno gubi i izumire.“

Nadalje, on „narikače“ opisuje kao „plač bez suza“, krajnje dramatično i po njemu nekad hinjeno i nepotrebno. To je bilo vrijeme patrijarhata u kojem je otac vodio glavnu riječ, te je bilo i zlostavljanja žene i djece. Uzimajući u obzir tu činjenicu, Marko zaključuje da kad bi supružnik umro, stvarne žalosti nije bilo nego bi se odglumilo, a žena bi se preudala. Stvarna je žalost bila kad bi preminulo dijete. U to su vrijeme glad i loši higijenski uvjeti mahom uzimali dječje živote.

Vezano uz fenomen mirila zaključuje:

„Mišljenja sam da treba minjati svijest pojedinca i da tribamo sačuvati povijest, kakva god ona bila jer je to naš identitet. Smrt kao takva, kod ljudi predstavlja opasnost od nepoznatog. Nisam najsigurniji što su mirila u određenom trenutku značila za zajednicu, ali

to je nekome tko je počeo raditi imalo veliku vrijednost. To se vidi po odabiru kamenja za glavu i noge, po klesanju imena i križeva na njima. Mislim da se ti ljudi okriću u grobu kad vide što danas mladež radi s nečim što su oni stvorili i ostavili nama. Sreća da ima ljudi koje još ovo zanima i da su napravili i obnovili bar jedan segment.“

4.1. Tri lokacije cimatorija

Kroz povijest, Ražanac se mijenjao i rastao, te danas ima status općine. Kako se selo povećavalo tako su se i lokacije groblja premještale, i to tri puta.

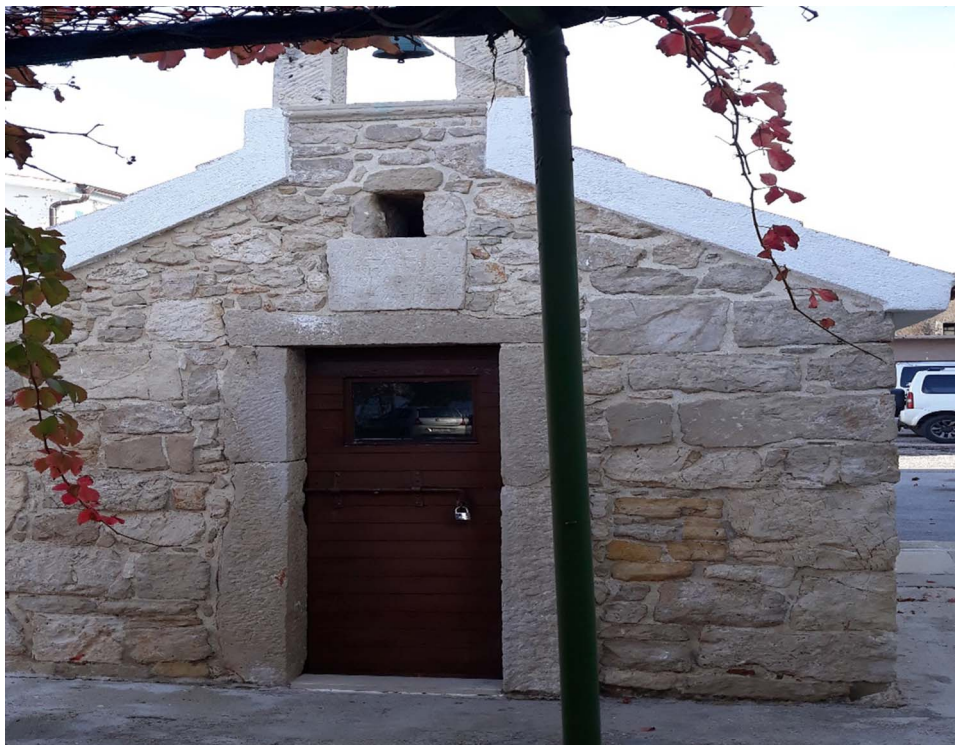
Prema riječima Emila Hilje, prvo je groblje bilo blizu kaštela. Između male i velike kaštele postojao je zid, a uz taj zid bilo je prvo groblje. Naselje je tada bilo vrlo maleno i s onu stranu zida koja je gledala prema moru. Nakon prestanka turskih osvajanja, selo se povećalo i „prebacilo“ s druge strane zida, a groblje je ostalo je unutar sela. Da ne bi bilo groblje unutar sela, ono se pomaknulo na drugo mjesto izvan sela. Danas je na tom mjestu napravljena gostionica „Pisak“, a pokraj nje je ostala kapelica Gospe od Zdravlja. S druge strane, Dušević piše da je kapelica izgrađena 1680. godine, dok je u Ražancu stolovao don Ivan Petrović. Ne zna se razlog zašto je ova crkva izgrađena u neposrednoj blizini župne crkve Gospe od Ružarija. Možda zato što je to bilo doba Osmanskih osvajanja i župna crkva je bila razorena, pa je ova crkva služila kao privremeno rješenje za održavanje svetih misa, ili je ovo bila samo zavjetna crkva. (usp. Dušević, 1998:13) Dušević piše kako je stari Godar¹² nalagao jedan običaj koji se ugnijezdio među mještane, a on glasi ovako:

„Naš je župnik po starodrevnom običaju dužan između ostalog na dan Svih Svetih iza podne održati svečanu večernju misu i u procesiji otići do crkvice Gospe od Zdravlja, mjestu stare crkve i grobova i tu izreći par odrješenja, zatim na groblje sv. Ante (današnji spomenik svim palima za Hrvatsku) gdje ima obači grobove, a pred samom kapelicom dati odrješenje.“ (Dušević, 1998: 14)

¹² Godar – knjiga u koju su se upisivali svi pokojnici i njihovi datumi smrti, tzv. *godovi*. Svaku nedjelju pred kraj mise, svećenik čita *godove* pokojnika za sljedeći tjedan. Godar je vlasništvo župnog ureda od 1662. godine, a uredio ga je i prepisao župnik don Nikola Sučić. Više o tome vidi u : Dušević, 1998: 28)

Slika 4. Lokacija prvog groblja (autor: Lucija Prpić)

Slika 5. Kod prvog groblja nalazi se kapelica Gospe od Zdravlja i iznad vrata se nalazi kamena ploča na kojoj piše: D.O.M / FVCON / SACRATA / QVESTA CHLESDAI / BONSIGNORVESCOVO / DINONA BURGIFOTE / NELTEMPO DI PAROCO / DON / ZVANE PETCHO / VICH MDCLXXX. (autor: Lucija Prpić)

Dakle, zbog novih okolnosti, groblje se premjestilo kod današnjeg spomenika svim palim borcima za slobodu. Tamo je bila kapelica svetog Ante te se tako nazvalo i groblje. Ono je na toj poziciji ostalo narednih 500 godina i tu su se sahranjivali pokojnici iz Ražanca, Jovića, Rtine, Podvršja. Budući da je ponovno došlo do rasta mjesta, 30-ih godina 20. stoljeća, don Šime Lukić i još neki mještani rade plan za novo groblje. Zbog izbijanja Drugog svjetskog rata, premještaj groblja je morao pričekati. Nakon Drugog svjetskog rata, gradnja mirila više se ne prakticira, a posljednji sprovod na starom groblju bio je 1952. godine. Kada

je došlo vrijeme ponovnog premještanja groblja, namjera je bila tako da je svaka obitelj morala prenijeti kosti svojih članova. Međutim, nisu se sve kosti uspjele prenijeti tako da je određeni broj ostao pod asfaltom. Na mjestu gdje je bilo groblje, napravio se memorijalan prostor, a prema Antinom kazivanju, spomenik svim palim borcima za slobodu se podigao 1981. godine. Ističe da su ga podignuli Ražančani, te je jako nezadovoljan njegovim stanjem danas.

„Spomenik je podignut palim partizanima i žrtvama fašističkog terora, a sad je u derutnom stanju otkako je nova vlast došla ode. Tu su bile i dvi rotonde i stihovi Kranjčevića i nema ih sada. Makli su ih jer su novoj politici smetali. Tu su pisala i imena boraca i to im je smetalo.“

Taj je spomenik nosio univerzalnu poruku, a to je da čovjeku možeš uzeti sve, ali ne i slobodu te nije bio ideološki potkovan. Možda je najbolje rješenje to što se napravio spomenik, ali neki opet nisu bili zadovoljni. Neki su krivili tadašnji komunistički režim i govorili su da su komunisti pobacali preostale kosti, ali Hilje ističe kako se sjeća postavljanja spomenika i da kad bi bager zakopao, odmah bi se vidjele kosti. Nadalje, on priča ovako:

„Sjećam se da su moji roditelji pričali kako je selo naraslo i cimatorje ostalo u selu, navečer bi mještani stavljali lancune preko glave i jedni druge strašili. Također se sjećam kao dijete otvorenih grobova, to je sve bilo u koromaču, tu smo se igrali skrivača i upadali bi do pasa u nečiji grob. Iako je spomenik danas ovdje, tu još ima i kostiju i grobova i mrtvaca.“

Dok neki mještani smatraju da su komunisti zbog nekih svojih svjetonazora naredili premještanje groblja na današnju lokaciju, on smatra da je to u domeni crkvenih vlasti da odlučuju o tome.

Slika 6. Drugo je groblje bilo smješteno na mjestu gdje je danas spomenik palim borcima (autor: Lucija Prpić)

I današnja lokacija cimatorija je u Gajinama i nalazi se južno od Ražanca, s lijeve strane. Od 1952. godine, pokojnici se sahranjuju na ovome groblju. Odmah nasuprot cimatorija nalaze se mirila koja su danas obnovljena i nisu originalna. Njih je obnovio Frane Potočnjak – Miki (60 godina). On je istaknuo kako je na poziv Općine Ražanac prije 10 godina krenuo sa obnovom mirila kod današnjeg groblja.

„Ja ne znam što se njima dogodilo, ali dobija sam poziv od Dragutina Miočića, tadašnjeg načelnika da krenem sa obnovom mirila kod groblja. Ja sam se iznenadija, ali sam i prihvatija tu ponudu. Doša sam tamo i pošiša travu tako da ih mogu vidit, tamo je bija i suhozid, tako da sam i njega obnovija jer sam zid napravija, doda sam neka kamenja na mirila tako da imaju uzglavnicu i uznožnicu i da in ništa ne fali. Ali nisu ti to sva mirila koja su tamo. Prema pričanju starijih, njih ima i ispod ceste asfaltirana. Jer kad je prolazija asfalt, asfaltira je i mirila. Ostala su samo ona koja sad vidiš.“ (Miki)

Ovdje vidimo kako je modernizacija sela uništila jedan dio mirila. Da nije tako, na tome bi području našli još vrijednih uspomena na prošlost. S druge strane vidimo da se u Općini nešto okrenulo i da su počeli uviđati bogatu kulturnu baštinu koju Ražanac može promovirati kao turistički proizvod.

Činjenica jest da selo opet raste i kuće su sve bliže današnjem groblju, te se postavlja pitanje - ako dođe opet do toga da groblje bude usred sela - gdje će se ponovno premjestiti? Sve se to događa zbog urbanizacije sela koja uzrokuje promjenu svakodnevnice i promjenu životnih navika mještana.

5. POGLED PREMA BUDUĆNOSTI

5.1. „Ostavština mirila“ i promjena prakse

Mrtvačnice u Općini Ražanac sagrađene su prije dvije godine i to nas području Rtine i Ražanca, pokraj groblja. Prema kazivanju kazivačice Petre, Jovići su imali svoju mrtvačnicu koju su napravili prije deset godina tako što su prepolovili veliki dio sakristije, te su jedan dio iskoristili za mrtvačnicu. Međutim, prije izgradnje mrtvačnice, kada bi netko umro, zvonilo bi „mrtvo zvono.“ Mrtvaca bi odvezlo pogrebno poduzeće *Škibola* u Nin. Cijelo vrijeme, dok je obitelj sređivala formalnosti oko sprovoda, mrtvac je bio u Ninu. Par sati prije nego će početi sprovod, pogrebno poduzeće je lijes donijelo u kuću. Kapsu bi smjestili na krevet i otvorili bi ju. Na noćnom ormariću obitelj bi postavila njegovu sliku i zapalila svijeću. Nakon toga, mještani bi počeli dolaziti u kuću i moliti se pored pokojnika, te škropiti ga blagoslovljenom vodom. Dakle, u kući se formirala pogrebna povorka. Čekali su svećenika koji bi došao i izmolio odrješenje za dušu pokojnika i kad bi bilo vrijeme, krenuli bi pješice iz kuće prema crkvi. Na mrtvačkim kolima smjestili bi kapsu i nju bi gurali najčešće rođaci pokojnika, dok bi svećenik i obitelj išli odmah iza njih. Na putu prema crkvi, svećenik i pjevači bi pjevali sprovodne psalme. Zvona bi počela zvoniti kada bi zvonar vidio da se pogrebna povorka približava i zvonila bi sve od ulaska u crkvu. Za vrijeme mise, kapsa bi cijelo vrijeme bila u crkvi i oko nje su bili nosači. Kada bi završila misa, opet bi zazvonila zvona koja su bila znak da pokojnik izlazi iz crkve prema groblju. Na groblju bi svećenik izmolio završne molitve i pokojnika bi pokopali u grobnicu. Moji sugovornici ističu nezadovoljstvo gradnjom mrtvačnica, jer kako kažu, „*nestaje ono dobro, a popovi su narodu uništili viru.*“

„To je bija jedan lipi običaj odanja od kuće do crkve, jer bi tako zadnji put mrtvo tilo prošlo kroz misto i ispratilo se pismom, onako svečano i dostojanstveno. A znaš da je pop Damir ima baš lipo sprovodno grlo i milina je bila slušati ono. A ovo danas, sve su auta uništila. Nije to prije bilo tako.“ (Ante)

Nakon što su se izgradile mrtvačnice, opet kad netko umre, vozi se u pogrebno poduzeće u Nin, te se na dan sprovoda dovozi u mrtvačnicu. Tamo se ljudi okupljaju i mole te čekaju svećenika. Zvono zvonu samo dvije ili tri minute, potom se odmah zakopa u grobnicu. Nakon toga slijedi misa zadušnica u trajanju od dvadesetak minuta i sprovod je gotov. Mnogi su izrazili žaljenje zbog ovog novog načina, pogotovo, starija populacija, jer smatraju da danas ljudi žele što prije „odraditi“ sprovod i otići na karmine. Gradnja mrtvačnica je donijela veliku promjenu obreda, budući da se sada odmah pokojnik pokopa i onda tek bude misa, a prije je bilo obratno.

5.2. Djelovanje TZO Ražanac na turističkoj atrakciji mirila

Republika Hrvatska je 2005. godine ratificirala UNESCO – ovu Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, te je na taj način pomogla da konvencija 2006. stupi na snagu. (usp. Hameršak i Pleše, 2013: 12). U Hrvatskoj se nematerijalna kulturna baština kodificira Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara iz 1999. godine. Taj je zakon djelatan i danas, a u njemu se utvrđuju kao posebna vrsta kulturnog dobra „ i nematerijalni oblici i pojave čovjekova duhovnog stvaralaštva u prošlosti“ (Zakon 1999, čl. 2), tj. „nematerijalna kulturna dobra“ (Zakon 1999. čl. 9). (usp. Hameršak i Pleše, 2013: 13) Jedan od njegovih mehanizama jest Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, koji je preuzeo ulogu nacionalne liste nematerijalne kulturne baštine. Njime neka nematerijalna kulturna baština postaje zaštićena na nacionalnoj razini i tako počinje njezin put prema UNESCO – ovoj listi. (usp. Katić, 2017: 150) Mirila na listu dolaze 27. prosinca 2007. godine kao zaštićeno nematerijalno kulturno dobro. (usp. Katić, 2017: 151)

Direktor TZO Ražanac, Ante Miletić, svojim radom želi spasiti mirila na području Ražanca od potpunog uništenja. Naime, on ističe kako je sramotno to što ljudi namjerno uništavaju mirila, bacanjem građevinskog materijala ili jednostavno, uzimanjem kamena za gradnju kuće. Također ističe kako su starigradska mirila postala prava turistička atrakcija s ciljem razvoja ruralnog turizma, a Ražančani i okolni „seljari“ uništavaju naša mirila.

„Ja smatram da ražanačka mirila temelj crpe od starigradskih, samo što naša imaju kršćanska obilježja, a njihova poganska. Vidiš da po njima imaju astralne motive koje su, u jednu ruku, zanimljive strancima. Ja želim, skupa sa Turističkom zajednicom Općine Ražanac, zaštititi mirila dugotrajno, te napraviti ih zanimljivima strancima. Kad turisti ljeti dođu u kamp, neka vide ljepote koje im Ražanac sa okolnim selima može pružiti. To je dobar početak i za razvoj ruralnog turizma. Bogatstvo koje mi danas imamo, trud je ljudi koji su to napravili. I sad, netko dođe i namjerno baci šutu na njih. sramota, čista sramota.“ (Ante Miletić)

Miletić je istaknuo kako su mirila „baština od starijih.“ Cifrić i Poljak u članku *Baština čovječanstva – održavanje, korištenje i stvaranje* (Cifrić i Poljak, 2014: 27) problematiziraju termin „baštiniti“, koji prema njima znači:

„naslijediti nešto od nekoga, kao pojedinac, kolektiv (društvo) ili čovječanstvo. Netko nam je morao nešto ostaviti kako bismo to baštinili. Baština nastaje interakcijom kulture i prirode, čovjekovih aktivnosti i materijalnog supstrata u cilju aktualnog opstanka ljudi u nekom vremenu i na nekom prostoru. Ljudsko stvaranje obilježeno je utjecajem različitih kultura i kulturnih tradicija koje se odražavaju na našu baštinu. Taj ljudski proizvod i njihova ostavština naša je baština.“

Baština je zajedničko dobro lokalne, nacionalne i globalne zajednice. Također, važno je istaknuti višedimenzionalnost baštine, budući da po svom nastanku pripada prošlosti, po uporabi sadašnjosti, a po kontinuitetu ljudske kulture budućnosti društva. (Cifrić i Poljak, 2014: 27) Miletić je na svojim sastancima predložio obnovu mirila jer je to tradicija koju su stariji ljudi prenosili s generacije na generaciju, te je na razini Općine poslan dopis Konzervatorskom odjelu u Zadru da bi im oni dali smjernice kako urediti mirila i spasiti ih od potpune devastacije. Izrazio je žaljenje što su se mirila potpuno zapustila u ratnim godinama, 1990-tih. Također, ističe da je tih godina bilo važnije sačuvati živu glavu, nego obnavljati mirila koja su napuštena još od Drugog svjetskog rata.

Njegov je cilj kroz rad i suradnju s TZO Ražanac, dobiti sredstva za valorizaciju kulturne baštine. Ističe kako bi volio napraviti biciklističku stazu dugu 28 km koja će prolaziti uz važne povijesne lokalitete na području Općine Ražanac (tvrđava Castrum Liube kod Ljupča, ostaci bazilike u Podvršju) i voditi do mirila, „*tako da jedan turist koji dođe, ima cili dan hoda i ima što viditi.*“ Cilj svakog turista i turističkog putovanja jest doživjeti „nešto“, tako da stvaranje tog „nečega“ postaje motivacija onima koji žele ponuditi dobar turistički proizvod. (usp. Dujmović, 2019: 153) Kako bi neka destinacija bila poželjna turistima, ona svoju privlačnost želi održati kroz komercijalizaciju prošlosti, tako da turistima ponudi ono što oni žele vidjeti i doživjeti, budući da turist na licu mjesta stvara predodžbe o odredištu, zanemarujući svakodnevni život. (usp. Dujmović, 2019: 153)

Nadalje, ističe Miletić, kako imamo potencijal, ali da ne znamo koristiti sve blagodati koje nam se pružaju. Ispunjenje svojih ciljeva vidi u komunikaciji s civilnim udrugama i suradnjom sa TZO Ražanac. Žalosti ga činjenica da imamo mirila, ali da nismo ucrtani na kartu. Smatra kako je Starigrad napravio dobru turističku atrakciju, te da je dobro profitirao od mirila.

„Ljudi nisu toliko zainteresirani za tradiciju općenito. Smatram da bi škole i druge državne institucije trebale djeci govoriti o kulturnim vrijednostima koje imamo. Tako bi dijete razvilo strahopoštovanje prema tome.“

Od potpunog zaborava do djelomične obnove mirila na području Ražanca napravljene su informativne table koje opisuju kakav je to običaj i zašto nam je toliko važan. Takve table su postavljene na lokaciji današnjeg groblja Gajine, gdje su i obnovljena mirila. Također planira napraviti promotivne materijale o praksi obilježavanja odmaranja s pokojnikom kako bi mirila predstavio kao atraktivan turistički proizvod. Ovdje možemo razlučiti pojmove „atraktivno“ i „obično.“ S jedne strane doživljaj „atraktivnog“ je univerzalan i unaprijed postavljen, dok je s druge strane doživljaj „običnog“ podložan promjeni i ovisi o promatraču.

(usp. Keleman i Lončar, 2011: 204) Naime, zajednici koja je nekada prakticirala mirila, njihova praksa može biti obična i svakodnevna, ali kada bi se to „obično“ ispričalo turistu koji je došao na odmor, njemu bi nepoznat način života zajednice bio itekako zanimljiv i neobičan. Iz ovoga proizlazi da nešto što je okarakterizirano kao „obično“ ne mora biti turistički nezanimljivo. (usp. Isto, 2011: 204) Za turističku promidžbu ne moraju se koristiti nestvarni, idilični prizori koji na prvu ostavljaju bez daha. Upravo je to jedan od nedostataka kulturnog turizma. (usp. Isto, 2011: 204) Svakako je bolje napraviti raznoliku turističku ponudu s kojom se zajednica poistovjećuje, tako da se dobije otvoreniji i novi pristup koji će se za sobom povlačiti stručnjake za osmišljavanje kulturno – turističkih strategija. (usp. Isto, 2011: 205)

Slika 7. Informativna tabla o mirilima (autor: Lucija Prpić)

Slika 8. Tabla koja označava lokaciju mirila kod današnjeg groblja u Gajinama. Tabla se postavila kada su se mirila obnovila. (autor: Lucija Prpić)

6. ZAKLJUČAK

Danas mnogi mladi ljudi prođu pokraj mirila i ne znaju njihovo značenje. Za njih je to samo „hrpa kamenja“ pored puta. Međutim, kroz rad smo vidjeli da to za moje kazivače nije tako. Mirila su u prošlosti itekako bila važna za tadašnje stanovništvo. Mirila su tradicija koju su stari ljudi baštinili od svojih predaka. Riječ je o praksi obilježavanja mjesta odmora s pokojnikom i čovjeku koji se sjetio napraviti takvo nešto. No, mirila su puno više od toga. Uz njih se vezuju i priče o duhovima koji dolaze na njih, budući da duša poznaje svoje miriilo i njemu se vraća, potom, uzimanje mire koji je uspomena na pokojnikov fizički izgled i zaštita zajednice koja ostaje za njim. Stariji ljudi su vjerovali da duša koja nije namirena predstavlja opasnost za zajednicu, tako da se mora obaviti pravilan ritual rastanka duše od tijela. Takav ritual je garancija da duša nije više opasna za žive i da ne luta uokolo, te da se samo vraća na svoje mirilo na Dušni dan.

Cilj ovog rada je bio istražiti kakvi su pogrebni običaji bili nekada i kako je promjena životne svakodnevnice utjecala na promjenu prakse. Uvođenjem struje i vode te asfaltiranjem ceste, mirila gube na značenju. Samim time i život „seljara“ postaje lakši te se zaboravljaju stari običaji. Mirila su od Drugog svjetskog rata postupno pala u zaborav, te im je počelo prijetiti potpuno uništenje. Ljudi su bezobzirno uništavali mirila tako što su uzimali kamenja za gradnju svojih kuća, ili su jednostavno bacali građevinski materijal na njih. Mirila u Jovićima uopće ne postoje, jer su se, prema riječima direktora Miletića, uništila zbog praznovjerja. Ovakvim ponašanjem uništavaju praksu koja je bila odraz jednog vremena.

Bitno je naglasiti da mirila na Velebitu, u Ražancu i Ravnim kotarima nemaju više svoja stara značenja, ali mirila u Bukovici se još uvijek grade. U Bukovici su pak promijenila svoja značenja, budući da je promjena načina života uvelike utjecala na to. Praksa se danas održava samo zato što je to takav „običaj.“ S druge strane, velebitskim je mirilima prijetila potpuna devastacija, dok se nisu pojavili istraživači koji su svojim radom od njih napravili turističku atrakciju. Radom i trudom istraživača, mirila 2007. godine postaju nematerijalno kulturno dobro RH.

Ražanačka su se mirila počela obnavljati od 2014. godine djelovanjem Turističke zajednice općine Ražanac na čelu sa direktorom Antom Miletićem. Svojim radom on želi očuvati i zaštititi mirila od potpunog uništenja, te ih ponuditi strancima kao turistički proizvod. Također želi da se čuje za ražanačka mirila jer smatra da su nedovoljno promovirana.

Ovim radom želim istaknuti važnost pogrebnih običaja koji su nekada bili puno drugačiji nego danas. Gradnjom mrtvačnica i modernizacijom općine, sprovodi su se sveli na nešto što se mora odraditi u kratko vrijeme. Mirila su bila više posjećenija nego groblja i imala su svoju funkciju koju su nakon Drugog svjetskog rata izgubila. Radom želim spasiti ražanačka mirila od zaborava i devastacije, te osvijestiti mlade ljude na važnost očuvanja istih.

7. POPIS KAZIVAČA

1. Tonka (81. godina), datum intervjua: 11.01.2020., Ražanac
2. Ante (80. godina), datum intervjua: 30.03.2020., Ražanac
3. Ana (76. godina), datum intervjua: 11.01.2020., Ražanac
4. Marko (41. godina), datum intervjua: 11.01.2020., Ražanac
5. Petra (60. godina), datum intervjua: 26.11.2020., Rtina
6. Ante Miletić – direktor TZO Ražanac (32. godine), datum intervjua: 26.01.2020., Rtina
7. Frane Potočnjak – Miki (60. godina), datum intervjua: 26.11.2020., Rtina
8. Emil Hilje (62. godine), datum intervjua: 15.10.2019., Zadar

Ante Miletić i Frane Potočnjak – Miki pristali su da njihova imena budu u diplomskom radu. Ostalim kazivačima sama dala pseudonimi koja su samo meni poznati.

8. POPIS LITERATURE

- Connerton, Paul (2004), *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus
- Cifrić, Ivan i Poljak Trako, Tijana (2014), *Baština čovječanstva – održanje, korištenje i stvaranje*. Godišnjak Titius, vol. 6 – 7, No. 6 – 7, str. 25 – 36
- Čapo Žmegač, Jasna i sur. (1998), *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskog puka*, Zagreb: MATICA HRVATSKA
- Čapo Žmegač, Jasna, Gulin Zrnić, Valentina, Pavel Šantek, Goran (2006), *Etnologija bliskog – poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Dujmović, Mauro (2019), *Komercijalizacija kulturne baštine u turizmu*. Socijalna ekologija, vol.28 No.2, str. 145 - 161
- Dušević, Darko (1998), *Dio vjerske povijesti župe Ražanac*. Ražanac: Općina Ražanac
- Dušević, Darko (1995), *Ražanac*, Ražanac: Općina Ražanac
- Černički, Lara, Forenbaher, Stašo (2019), *Kratke šetnje u prošlost*, Zagreb: Libricon
- Glavičić, Ante (1981), *Mirila i počivala na Velebitu (1)*. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, vol.8 No.1, str. 197 - 210
- Hameršak, Marijana i Iva Pleše (2013) *Uvod u proizvodnju baštine*. U: Hameršak Marijana, Iva Pleše i Ana – Marija Vukušić, ur. *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj baštini*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Katić, Mario (2017), *Smrt u dalmatinskom zaleđu*. Zagreb: Naklada LJEVAK.
- Katić, Mario (2010), *Mirila: porijeklo i značenje*. U: Pleterski Andrej i sur. *Mirila – kulturni fenomen*. Ljubljana: Studia mythologica slavica
- Keleman Petra i Lončar Sanja (2011), „Obično“ vs. „atraktivno“: *kako priče o načinu života postaju dio turističke ponude*. Studia ethnologica Croatica, vol.23 No.1, str. 183 – 214
- Potkonjak, Sanja (2014), *Teren za etnologe početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo.

Trošelj, Mirjana (2013), *Mirila – spomenici dušama*. U: *Mirila nematerijalna kulturna baština*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Trošelj, Mirjana (1992), *Prilog istraživanju velebitskih mirila*. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, vol.19 No.1, str. 69 - 72

Trošelj, Mirjana (1982), *Ukrasi i simboli na južnovelebitskim mirilima na području Starigrada – Paklenice (I. dio)*. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, vol.9 No.1, str. 115 - 148

Internetski izvori:

www.opcina-razanac.hr (12.10.2020.)

Mirošević Lena, Katić Mario i Faričić, Josip (2016). Sacred records in the landscape: the mirila of the Dalmatian hinterland. *Landscape Research*:

<http://dx.doi.org/10.1080/01426397.2016.1229461> (26.11.2020.)

Arhivski izvori:

Jelić don Luka (1898), *Iz naroda za narod svoj* (rukopis se čuva u Arheološkom muzeju Split)

9. POPIS PRILOGA

Fotografije:

Slika 1. Rtinska mirila u „Razdolju“ (autor: Emil Hilje)

Slika 2. Mirila kod današnjeg groblja (autor: Lucija Prpić)

Slika 3. Natpis na rtinskom mirilu: MIOČIĆ MARKO P. ŠIME VELE +1943 L. ZEMLJA

Slika 4. Lokacija prvog groblja (autor: Emil Hilje)

Slika 5. Kod prvog groblja nalazi se kapelica Gospe od Zdravlja i iznad vrata se nalazi kamena ploča na kojoj piše: D.O.M / FVCON / SACRATA / QVESTA CHLESDAI / BONSIGNORVESCOVO / DINONA BURGIFOTE / NELTEMPO DI PAROCO / DON / ZVANE PETCHO / VICH MDCLXXX. (autor: Lucija Prpić)

Slika 6. Drugo je groblje bilo smješteno na mjestu gdje je danas spomenik palim borcima (autor: Lucija Prpić)

Slika 7. Informativna tabla o mirilima (autor: Lucija Prpić)

Slika 8. Tabla koja označava lokaciju mirila kod današnjeg groblja „Gajine“. Tabla se postavila kada su se mirila obnovila (autor: Lucija Prpić)